

UDK 316.4/48:321.6/7:17.022.1(497.5)"1945/2017"

Primljeno: 15. 2. 2017.

Prihvaćeno: 28. 9. 2017.

Stručni članak

KAKO ODGOVORITI NA MENTALITET RAZDIJELJENOSTI I PODJELA U HRVATSKOM DRUŠTVU?

Neven ŠIMAC

Trg kralja Tomislava 18, 10 000 Zagreb
nevensimac@yahoo.com

Sažetak

Podjele postoje u mnogim društvima te variraju u vremenu, ovisno o događajima s kojom se društva susreću. Hrvatsko društvo nije u tom pogledu iznimka niti Hrvatsku karakterizira neka naročita sklonost i *mentalitet podjela*. U današnjem hrvatskom društvu stvarne podjele, kao i one izmišljene, medijski montirane i razvikane, imaju svoje izvore u vremenu: u susretima s totalitarnim režimima minulog stoljeća, u promjenama novijeg doba, rata, tranzicije i globalizacije, ali i u odnosu prema ključnim izazovima budućnosti. Podjele starijih korijena moguće je umanjiti »čišćenjem savjesti prošlosti«, tj. otvarajući arhive i skupljajući svjedočenja o svemu što je komunistički režim bio sakrio, falsificirao ili izmislio. Podjele nastale od demokratskih promjena i posljednjeg rata moguće je liječiti dijalogom u duhu »istine i pomirenja«, kao i suglasnim reformama javnih politika, polazeći od zajedničkih vrijednosti. Što se, pak, tiče podjela koje se ocrtavaju na obzorju, a odnose se na nadolazeće naraštaje – kao što su migracije, okoliš i sve stvoreno – njih valja posvijestiti i zajedno s drugima poraditi na očuvanju *zajedničke kuće* i vrijednosnih identiteta.

Ključne riječi: podjele, totalitarizmi, slobode, vrijednosti, identiteti, preispitivanje prošlosti, pomirenje.

Uvod

Pitanje iz gornjeg naslova polazi od tvrdnje da u hrvatskom društvu postoje podjele, ali i »mentalitet razdijeljenosti«. Ono, međutim, ne kaže ništa o tome je li riječ o nekoj naročitosti hrvatskog društva u odnosu na druga društva, ali očekuje odgovore na pitanje kako izići iz tih stanja. Što se pak tiče *jakih riječi*

ovog pitanja, ovih o »mentalitetu razdijeljenosti«, ako odbacimo pomisao o shizofrenoj rascijepljenosti hrvatskog društva, ili ozbiljnost uzrečice »dva Hrvata, tri stranke«, onda valja primijetiti da mnoga društva koja su prošla kroz burna vremena, a posebice »tranzicijska« društva, karakteriziraju podjele, kojih se korijeni nalaze u prošlosti, ili se pak rađaju još i danas.

Zato ću odmah, od mnogo primjera, navesti jedno ne-tranzicijsko društvo, koje dobro poznam. To je Francuska, gdje korijeni podjela sežu u vrijeme Francuske revolucije, s konca XVIII. stoljeća i iskazuju se već dva puna stoljeća, a očituju se i danas, kod svakih izbora, ali i u »socijalnim« raspravama u novije vrijeme, posebice što se tiče ljudskog dostojanstva i života – njegova početka i završetka, obitelji i braka, legalizacije droga, te sad još i »rodnog identiteta«. Podjele, dakle, nisu *differentia specifica croatica*, nego stvarnost mnogih društava, i to ne samo u okolnostima sukoba nego i u uvjetima mira i demokracije. Ono, međutim, što ne možemo znati bez posebnih usporednih istraživanja jest koliko su pojedina društva podijeljena, ili koliko su jedinstvena i izmirena u odnosu na svoje temeljne vrijednosti, javni interes i opće dobro.

Kako bih pokušao odgovoriti na pitanja te teme, držim da valja najprije razabrati na kojim područjima se u hrvatskom društvu danas očituju najdublje podjele – ideološke, političke i svjetonazorske, a tek zatim pokušati predložiti kako ih prevladavati. Međutim, odgovore na ta pitanja nije moguće ponuditi ako se korijene, ishodišta i uzroke podjela ne potraži u vremenu, a tek potom, na osnovi iskustva, naših i stranih, predloži putove i načine njihova prevladavanja. Pokušat ću stoga ukazati najprije na podjele starijih korijena koje sežu u Drugi svjetski rat, a koje smatram značajnijim i dubljima, a zatim na one koje su nastajale tijekom dvadeset i pet minulih, »tranzicijskih« godina, te na koncu i na one *in statu nascendi*, a posljedice kojih mogu pogoditi naraštaje koji dolaze.

Dopustite, na koncu ovog uvoda, dvije opaske. Prva se tiče samog predmeta: pokušat ću se osvrnuti samo na dio podjela koje držim značajnijima, ne i na uobičajenim *različitostima* i *nejednakostima*, pokrajinskim, obrazovnim, profesionalnim itd. koje postoje u svim društvima. Pokušat ću se pozabaviti ponajprije »barikadama« i »anatemama«, crno-bijelim slikama, nepomirljivim stavovima, temeljnim prijemcima i suprotstavljanjima oko prošlosti, koja se odražavaju na *volju-živjeti-zajedno* danas. Druga se opaska odnosi na društvo: govorit ću o društvu u Republici Hrvatskoj, premda dio onoga što ću kazati karakterizira, ali ne na istovjetan način, i hrvatski narod kao i društvo u Bosni i Hercegovini, ali još i hrvatske zajednice u dijaspori.

1. Podjele starijih korijena

1.1. Prošlost: službene »istine« i »crna rupa« nepriznate prošlosti

Podjele koje su najviše prisutne na hrvatskoj javnoj sceni, medijskoj i političkoj, ali ne tako i toliko i u osobnim odnosima, tiču se, s jedne strane razdoblja Drugoga svjetskog rata i neposrednog poraća, a s druge vladavine trećeg po redu totalitarizma na hrvatskim prostorima, tj. jugoslavenskog komunizma od 1945. do 1990 godine.¹ Te se podjele odnose ponajprije na ljudska prava i javne slobode, od kojih i na slobodu vjere, ali isto tako i na pravo na nacionalnu državu i samostalnost.

Te podjele proizlaze iz još uvijek prisutne službene »istine« o tom razdoblju, koja potječe iz obrazovnog i informacijskog sustava, odnosno udžbenika i medija iz razdoblja komunizma. Ne niječući činjenice, ali ni ljudsku cijenu gospodarskog rasta, zaposlenosti i socijalne »uravnilovke« – iz kojih i izvire nostalgija mnogih u stilu »Bilo je bolje i ... manje se kralo« – moramo se sjetiti da se tada, s jedne strane, sustavno krivotvorilo i ideologiziralo događaje, a s druge da se potpuno prešućivalo zločine totalitarnog režima, kao i njegovu autentičnu narav, onu partijskog i državnog terora i nesloboda. Tada se sustavno dijaboliziralo sve unutarnje protivnike totalitarnog režima, kao i hrvatsku dijasporu, koju je politička policija, OZNA, UDBA, SDS, u znatnoj mjeri infiltrirala, ekstremizirala i instrumentalizirala.

Ukratko, filokomunistički, projugoslavenski i pseudosocijalni ideološki klišeji danas se još uvijek recikliraju i provlače kroz hrvatski javni i medijski prostor, a svode se na pojednostavljene, upravo karikaturalne crno-bijele binome poput onih *ustaše* i *partizani*, odnosno *fašizam* i *antifašizam*; zatim, *vjera* i *ateizam*, odnosno *mračnjaštvo* i *znanost*; i, na koncu, *desno* i *lijevo*, odnosno *liberalna* i »*socijalistička*« *demokracija*. Pogledajmo redom te okamine.

(a) Krenemo li od prvog »dvojca«, *ustaše* i *partizani*, zacijelo ćemo se složiti da relevantnih sljedbenika ustaša, ili pak pristalica fašizma, u hrvatskoj druš-

¹ U ovom članku držat ću se termina *komunizma*, a ne *socijalizma*, i to iz triju razloga. Prvi je činjenica da su i ideologija i ime stranke na vlasti bili komunistički, a njezini članovi su sebe nazivali komunistima. Drugi je da su u nizu zemalja demokratskog svijeta socijalističke stranke težile i ostvarivale ideje socijalne pravde i stremile socijalizmu u uvjetima slobode i pravde. Treći je da nije dobro sudjelovati u brkanju i poistovjećivanju tih slobodarskih težnja s komunističkim režimima i tako sudjelovati u prikriivanju i travestiji trećeg totalitarizma. Konačno, nigdje na svijetu nisu komunističke stranke ostvarile bilo što različito od totalitarne strahovlade, bez obzira na pojedina »uravnilovska« socijalna postignuća na nekim područjima javnih politika, kao što su rad, školstvo, zdravstvo, ali i tu na različit način za narod i za partijsko-policijsko-vojne »elite«.

*tvovnoj*² stvarnosti nema, dok dojučerašnjih komunista i neokomunista, koji, usput rečeno, nastoje monopolizirati svaki i sav antifašizam, ima, i sve su glasniji. Osim toga, u hrvatskom društvu je danas krajnja, nacionalistička desnica kao politička realnost marginalna i neartikulirana,³ navlastito u usporedbi s drugim europskim društvima,⁴ dok s druge strane nostalgična, komunistička monopolizacija »antifašizma« osvaja ponovno pravo građanstva, jer se preispitivanje prošlosti nije dogodilo, pa se ni osnovna dekomunizacija nije mogla dogoditi.

Ta vrlo diskutabilna i »asimetrična« podjela – jer jednih danas nema, a drugih ima – zanemaruje povijesnu genezu i podređenost ustaškog pokreta⁵ i Komunističke partije Jugoslavije stranim, totalitarnim silama, Italiji, Njemačkoj i SSSR-u. Ona zanemaruje još i marginalnost tih dvaju ekstrema u odnosu, npr. na Hrvatsku seljačku stranku, kao i na karakter i brojnost domobranstva tijekom rata, ali isto tako i na »nepartijnost« najvećeg dijela hrvatskih antifašističkih boraca, posebice u Dalmaciji i Istri. Ona prikriva činjenicu da je velik dio hrvatskog naroda bio rezerviran, ne u odnosu na težnju za vlastitom državom, nego u odnosu na ustaški režim, kao zatim i na komunistički režim i njihove zločine. Ona zaboravlja da je dobar dio naroda konac rata nazivao ne »oslobođenjem«, nego »preokretom«. Valja se upitati, zašto i odgovoriti na to pitanje.

Promicatelji toga crno-bijelog *binoma* nastoje sveudilj, usprkos nedvojbinih rezultata dosad još uvijek ograničenih istraživanja, domaćih i stranih, sakriti sustavnost i brojnost komunističkih zločina tijekom rata i masovnih ubojstava poslije rata.⁶ Međutim, kad ih pojedini od njih i počinju priznavati, nije malo onih koji ih »shvaćaju« kao »neizbježnu osvetu i odmazdu« i

² Taj oblik pridjeva rabim držeći se savjeta jezikoslovca Tomislava Ladana, koji je isticao da oblik »društven« označava osobu koja je društvena, dok oblik »društvovan« treba označavati nešto što je svojstveno društvu.

³ Povici *Za dom spremni* na sportskim utakmicama predstavljaju, najvjerojatnije, duh provokacije i »zabranjenog voća«, dok se o stvarnosti i vjerodostojnosti te parole u vrijeme obrane Hrvatske u ratu od 1991. do 1995. mora moći raspravljati i argumentirati. Ono što preostaje nakon svega jest zakonski se odrediti na jednak način prema znakovlju svih triju totalitarnih režima i njihovih saveznika.

⁴ Spomenimo ovdje samo Francusku, Nizozemsku i Austriju.

⁵ Ona ništa ne govori o genezi ustaštva, odnosno o razlozima kolaboracije sličnih pokreta, naroda i država u Europi (Finska, Slovačka, Ukrajina, baltičke zemlje...) sa silama i totalitarnim režimima koji su – i jer su – težili reviziji »versailleskog poretka«.

⁶ Nije sve počelo s »Bleiburgom«, pa čak ni što se tiče samih Hrvata, jer su komunistički zločini obilježili cijelo trajanje rata da bi s »oslobađanjem« Dubrovnika i Boke kotorske počeli masovni pokolji svih stvarnih i potencijalnih protivnika ili suparnika komunističke partije. Što se pak tiče drugih naroda i područja bivše države, zločini u Makedoniji, a posebice na Kosovu nad Albancima, nastavili su se i preko Srbije i posebice Beograda.

koji ih opravdavaju tvrdeći da je riječ o »zločincima, koje bi i onako svaki sud osudio«⁷. Drugi se pak prave »nevješti«, pa tako bivši ministar pravosuđa, koji je prije tri godine nastojao spriječiti izručenje Perkovića i Mustaća Njemačkoj, izjavljuje da je mislio da su svi komunistički zločini bili kažnjeni.⁸ I teško mi je ovdje sakriti svoj stid hrvatskog građanina pred činjenicom da se prva i dosad jedina osuda komunističkih zločina dogodila pred stranim, a ne pred hrvatskim sudom.

Drugi pak od navedenih ideoloških dvojaca, fašizam i antifašizam, porred konfuznog, premda vrlo proširenog termina »antifašizam«⁹, zanemaruje činjenicu pojave hrvatskog antifašizma, prvog u Europi, konkretno seljačkih i radničkih buna i ustanaka u Istri, u Proštini i Labinu još u proljeće 1921. godine. On isto tako prelazi preko prevažne činjenice suradnje nacističkog i komunističkog režima u razdoblju od 1939. do 1941. godine¹⁰ i njihova savezništva u agresiji na Poljsku i podjeli te zemlje u rujnu 1939. godine. Osim toga, on potpuno neutemeljeno monopolizira antifašizam za komuniste, a što pokazuju i dokazuju antifašistički i antinacistički pokreti otpora, od Hrvatske do baltičkih zemalja. I, na koncu, on prelazi preko još dviju bitnih činjenica, a to je, da je »antifašistička« borba KPJ – tada još sekcija Kominterne, tj. Komunističke internacionale, oruđa sovjetske partije i države – otpočela ne nakon njemačko-talijanskog travanjskog napada na ondašnju Jugoslaviju, nego tek nakon napada Njemačke na SSSR, 22. lipnja 1941. godine; i drugo, da cilj te komunističke

⁷ Kao npr. Stipe Mešić autoru ovih redaka prije pet-šest godina na jednoj priredbi u Koncertnoj dvorani »Vatroslav Lisinski«. Ovdje valja podsjetiti na upravo suprotnu praksu tog vremena, kao npr. zadarske OZNA-e još s početka 1945. godine. Tako »opunomoćenik OZNA-e zadarskog područja šalje u jedinicu (partizansku, op. a.) ljude s napomenom da ih se u jedinici na zgodan način likvidira, jer da je nemoguće izvesti ih pred narodni sud budući da ih sud ne bi osudio na smrt«. Usp. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. – Dokumenti Dalmacija*, Zagreb, 2011., 293.

⁸ Orsat Miljenić u razgovoru za RTL Danas o tzv. »lex Perković«, 25. rujna 2013. godine: »S ovoliko godina nisam razmišljao o komunističkim zločinima. Znao sam da su oni postojali i bilo mi je grozno, ali mislio sam da su ti ljudi bili kažnjeni. Kada sam došao na ovu poziciju, shvatio sam da se zločinci dvadeset godina skrivaju. Odlučio sam to promijeniti. Otvorili smo pitanje kojim se nitko nije htio baviti dvadeset godina. Ova situacija je iznjedrila upravo to, naše suočavanje sa zločinima.«

⁹ Nesretna je okolnost što je najveći dio javne riječi (diskursa) i medija prihvatio da se naziv talijanskog fašizma, tog, kako se politolozi slažu, »nedovršenog totalitarizma«, koristi za označavanje dvaju »desnih« totalitarizama, fašizma i njemačkog nacizma, jer ovaj potonji je, sa svojom rasističkom dimenzijom i genocidnom praksom, nemjerljivo natkrililo talijanski fašizam. Ostaju, međutim, dvije činjenice: prva, da su sva tri totalitarizma ponikla u Europi, kontinentu nekad kršćanskih korijena, a ne negdje drugdje; i druga, da su sva tri totalitarizma proistekla iz lijevih stranaka i opcija.

¹⁰ Od sporazuma Ribbentrop – Molotov iz kolovoza 1939. godine pa do napada Njemačke na SSSR u lipnju 1941. godine.

borbe nisu bile sloboda i demokracija, nego osvajanje vlasti i uspostava komunističkog totalitarizma.

O režimu i zločinima nacističkih i fašističkih osvajača i njihovih domaćih saveznika u današnjoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ustaša i četnika, stariji su naraštaji morali čuti i naučiti sve, ali i »više nego sve«, tj. komunistički izbor i interpretaciju svih događaja.¹¹

Međutim, o ratnim i poratnim zločinima komunista nisu mogli ni smjeli saznati ništa, jer sve je bilo sakrivano, od stvarnih događaja do prikrivenih grobišta, kao i od mučilišta do logora koji su postojali sve do konca 1966. godine. Ta asimetrija između, s jedne strane inflacije propagandne »povijesti« i anatema, a s druge strane zametenih tragova i zabranjenih sjećanja, stvorila je duboki ponor i binarni svijet – »mi« i »oni« – i trajala je, promjenjivim intenzitetom, sve do demokratskih promjena. Druga »rasjedna linija« tih dvaju svjetova bila je pripadnost ili ne komunističkoj partiji i suradnja, ili ne s komunističkom represivnom policijom, OZNA-om, UDBA-om i SDB-om.

Ono što danas zabrinjava jest činjenica da se neutemeljenim, demagoškim optužbama za »ustaštvo« i »fašizam« danas koriste i srbijanski političari (a i pokojni bošnjački), posebice oni koji su tvorno sudjelovali u agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, a koji na taj način nastoje, s jedne strane, ocrniti Hrvatsku, eda bi paralizirali njezin glas u Europskoj Uniji i međunarodnoj zajednici, a s druge, da bi, na krilima veliko-ruskog ekspanzionizma, pripremili teren i inscenacije za nove agresije, okupacije i tragedije.

(b) Što se tiče podjele na vjernike i ateiste, odnosno diskriminacije vjernika klerika i laika, koja je ostavila bolne tragove progonstva mučeničke Crkve i otičine crkvenih dobara, ona više nema pravo građanstva kao takva – diskriminatorna – premda je institucionalna Crkva često predmetom kritike i podjela, ponajprije zbog povrata imovine – koji, usput rečeno, još uopće nije dovršen – ali i zbog »Crkve na budžetu«, tj. Ugovora Republike Hrvatske sa Svetom Stolicom. Katolički vjernici su predmetom kritika i napada zbog njihova inzistiranja na očuvanju vrijednosti, posebice života, obitelji i odgoja djece. Kao da opet dojučerašnji komunisti i novi, borbeni laicisti žele »oteti« djecu roditeljima i oslabiti prenošenje vrednota, koje je i onako u naše vrijeme sve teže i teže predavati naraštajima koji dolaze. Pitanje je: Nije li pod pritiskom neoliberalnog materijalizma današnji naraštaj prvi koji odustaje od prenošenja vrednota?

¹¹ Mislim na falsificiranje i prešućivanja događaja, kao npr. »martovskih pregovora« 1943. između partizanskog vodstva i njemačkih okupatora, ali i na preuveličavanje stvarnih zločina okupatora i njihovih saveznika.

1.2. Kako do pravde i istine danas?

U Hrvatskoj, za razliku od više drugih, bivših komunističkih država, koje su »tranzitirale« prema demokraciji, nije izvršena ni lustracija osoba koje su sudjelovale u političkom i represivnom aparatu bivšeg režima, a ni kažnjavanje nezastarivih zločina. Nisu izvršena ni povijesna istraživanja, da bi se, na osnovi dokumenata i svjedočenja, preispitala službena »istina« i interpretacija povijesti Drugoga svjetskog rata, kao i četrdeset i pet godina totalitarnog režima.¹² Mi nismo napisali svoju »crnu knjigu komunizma«, kako su to učinili neki drugi, do jučer podjarmljeni narodi.¹³ Ali zato se u nas još vrlo često čuje demagoška formula »ostavimo se prošlosti i okrenimo se budućnosti«, kojom se pokušava »zacementirati« službena, komunistička »povijesna istina«.

Što se lustracije tiče, pitanje je nije li danas za efikasnu lustraciju osoba kasno, budući da su pojedini politički i represivni kadrovi bivšeg režima obnašali vodeće funkcije u demokratskoj vlasti u Hrvatskoj. Ono što bi bilo potrebnije i moguće učiniti, to je razotkrivanje i razbijanje mreža koje, posebice u medijima i međunarodnim institucijama, klevetama drže Hrvatsku i Hrvate »na stalnoj vatri«. Opravdano je upitati: Nije li kukasti križ na praznom poljudskom stadionu 2015. godine bio upravo jedna takva protuhrvatska diverzija?

Što se pak tiče pravde, tj. kažnjavanja nezastarivih ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti,¹⁴ te genocida,¹⁵ iz razdoblja *onoga* rata i poraća, a koje pojedine demokratske države još uvijek prakticiraju,¹⁶ zbog načelnih i povijesno-pedagoških razloga trebalo bi provesti moguće sudske postupke, pa čak i ako bi se zbog dobi osuđenika i odustalo od kazne, ali i predložiti zamjenu kazne za iznošenje činjenica o ideološkoj osnovi i institucionalnom mehanizmu progona i zločina, kao i o partijsko-policijskoj »zapovjednoj liniji«.

A što se tiče svakodnevne neslobode i vladanja uz pomoć straha (strahovlade) – posebice zločina iz razdoblja komunističke vladavine u zatvorima i logorima, u zemlji i inozemstvu, kao i zločina iz *ovoga* rata – posebice onih protiv čovječnosti, u koje se odsele ubraja i silovanje kao oružje u ratnim uvje-

¹² Usp. Neven ŠIMAC, Crna knjiga komunizma (prikaz), u: *Crkva u svijetu*, 33 (1998.) 3, 276–294.

¹³ Navedimo ovdje samo Nijemce i Slovence.

¹⁴ Usp. Konvenciju UN od 26. studenoga 1968.: *Konvencija o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti*, na snazi od 11. studenoga 1970., a koju su ratificirale i RH i BiH.

¹⁵ Usp. Konvenciju OUN za prevenciju i kažnjavanje zločina genocida od 9. prosinca 1948., na snazi od 12. lipnja 1951., a koju je ratificirala bivša SFRJ.

¹⁶ Samo par primjera: u Francuskoj Klaus Barbie (osuđen 1987.), u Italiji Johann Robert Riss (2011.), u Njemačkoj Ivan Demjanjuk (2011.) i Reinhold Hanning (2016.), a tamo procesi još traju...

tima¹⁷ – neprocesuiranje i nekažnjavanje je nedopustivo, budući da se najteže i nezastarive zločine ne smije, niti može amnestirati. Tu bi se, pored kaznenog progona, trebalo poslužiti iskustvima iz drugih zemalja, poput onih Južnoafričke Republike i njezine komisije »Istina i pomirenje«, sjeverno-irske komisije i brojnih komisija latinsko-američkih država za »ozdravljanje povijesnog pamćenja«, u kojima su sudjelovali brojni kršćanski laici i klerici.

Na taj bi način bilo moguće postići dvoje: izići iz ideoloških povijesnih krivotvorina, iz naše »crne rupe« povijesnog nepamćenja i saznati stvarnu i složenu, nespornu povijest. Ali za to je potreban i sustavan rad države i javnih institucija, posebice na sljedećim područjima:

(1) rekonstrukcija dokumentacijskog i arhivskog fundusa, s ciljem omogućivanja objektivnih povijesnih istraživanja:

- diplomatskim putem i političkim pritiskom, uz suradnju s međunarodnim institucijama, konkretno Europskom komisijom i UNESCO-m, a u skladu s međunarodnim pravom i konvencijama o povratu kulturnih dobara / blaga, moguće je privoliti strane države, posebice Srbiju, na vraćanje arhiva nastalih na području današnje Republike Hrvatske;
- zakonskim putem primorati Socijaldemokratsku partiju (SDP), pravnu slijednicu Saveza komunista Hrvatske, na predaju partijsko-državnih dokumenata Hrvatskome državnom arhivu;
- zakonskim putem postići povrat javnih, arhivskih dokumenata koje su pojedinci u Hrvatskoj »otuđili«, kao i kažnjavanje privatnog prisvajanja i uništavanja arhivske građe;

(2) sakupljanje i bilježenje svjedočenja iz vremena *onoga* rata i poraća; isto tako i svjedočenja o funkcioniranju totalitarnog režima i represije;

(3) otkrivanje prikrivenih grobišta, njihovo obilježavanje, DNK-identifikacija zemnih ostataka i dostojno pokapanje; sudjelovanje u takvim djelatnostima u Sloveniji i Bosni i Hercegovini;

– još nešto, nimalo nevažno: neprojenim članovima obitelji progonjenih i ubijenih – bez suda i suđenja – žrtava komunističkog totalitarizma omogućiti kakvo-takvo proživljavanje žala, »odžalovanje«, i obilježavanje grobova – važnost kojih malo tko spominje i priznaje.

¹⁷ Usp. statute međunarodnih kaznenih sudova za *ex*-Jugoslaviju (1993.) i Ruandu (1994.), kao i onaj stalnog Međunarodnog kaznenog suda (1999. – 2002.).

Krajnje je vrijeme i pitanje je: Nije li prekasno, zbog proteka vremena i nestajanja svjedoka, da se ovim mjerama pridruži i još jednu, a to je popis svih žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća, budući da je u svim trima poslijeratnim popisima bilo zabranjeno popisivati žrtve na strani »okupatora i domaćih izdajica«¹⁸, dok se kod popisa pučanstva 2011. godine to nije htjelo učiniti. Zašto? Možda bi netko od sudionika ovoga Teološko-pastoralnog tjedna znao na to odgovoriti, jer sam sudjelovao samo u dva od tri nastojanja postizanja takvog popisa.

Svrha ovih mjera trebala bi biti da se nepristranim povjesničarima i drugim stručnjacima, politolozima, sociolozima, pravnicima, ekonomistima itd. omogućiti slobodno istraživanje, na osnovi dokumenata i svjedočenja, eda bi se uspostavila povijesna, nesporna bilanca tih razdoblja, koja jedina može biti osnovom ne samo za »čišćenje pamćenja« i »otapanje podjela« na toj osnovi, nego i za građansko pomirenje te ljudsko i kršćansko oprostjenje. Takva objektivna istraživanja mogu biti osnovom za »pomirenje pamćenja« unutar hrvatskog društva i za nestajanje sadašnjih podjela. Ona mogu zatim biti temelj za »nesukobljenu povijest«¹⁹, kojom je moguće graditi povjerenje i mostove pomirenja, kako to uspijevaju, npr. Nijemci i Francuzi, prenoseći »konsenzualnu povijest« u zajedničke školske udžbenike. Spomenut ću ovdje da je Inicijativa kršćana za Europu (IXE), koordinacije koja okuplja udruge i organizira velike susrete socijalnih kršćana,²⁰ godine 2012. održala u Varšavi znanstveni skup pod naslovom »Ljudsko pamćenje i povijest. Izvor sukoba?« upravo u cilju traženja puta prema »pomirenim pamćenjima«.²¹

¹⁸ Naime, kod triju popisa žrtava Drugoga svjetskog rata, 1944. – 1947. (»zemaljske komisije«), 1950. (SUBNOR) i 1964. (SIV) po službenim uputama SUBNOR-a i Komisije Saveznog izvršnog vijeća (SIV) nije se smjelo popisivati one »koji su u toku Narodno-oslobodilačke borbe izgubili život na strani okupatora ili domaćih izdajica bilo na koji način (kao borci pomagači, simpatizeri)«, jer ih se »ne smatra žrtvama rata«. Osim toga, ti su se popisi odnosili samo na razdoblje od 6. travnja 1941. do 10. svibnja 1945. godine, pa mnogobrojne žrtve komunističke, ili šovinističke, poslijeratne osvete nisu mogle ni na koji način biti popisane.

¹⁹ *Non conflicting memories*, kako se to u današnjoj *lingua franca* kaže.

²⁰ Navlastito Socijalne tjedne, kakve je i Hrvatska održavala prije Drugoga svjetskog rata, njih četiri, i to zahvaljujući veoma socijalno osjetljivom zagrebačkom nadbiskupu toga vremena, blaženom Alojziju Stepincu. Spomenimo ovdje da su socijalni kršćani 2011. godine održali Peti hrvatski socijalni tjedan, prvi nakon Drugoga svjetskog rata, ali od tada je sve zastalo.

²¹ Na simpoziju koji je održan pod pokroviteljstvom predsjedništva Republike Poljske sudjelovali su autor ovih redaka i bosansko-hercegovački povjesničar Dubravko Lovrenović, a njihovi prilozii objavljeni su na poljskom, sažeto, u katoličkoj smotri *Znak*, u Krakovu, u broju 688 iz kolovoza 2012. godine.

Ovaj dio želim zaključiti dvjema konstatacijama. Prva je da u Hrvatskoj nije učinjeno gotovo ništa od onoga što traže dvije rezolucije Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, kojeg je Hrvatska članica, iz 1996. i 2006. godine, o potrebi osude komunističkog totalitarizma, pa čak ni manje zahtjevne rezolucije Europskog parlamenta iz 2009. godine. U Hrvatskoj je donesena tek jedna skromna Deklaracija o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnog komunističkog poretka u Hrvatskoj od 1945. do 1990. godine, koja nije imala nikakvih pravnih ni znanstvenih učinaka. Druga konstatacija je načelne naravi: utvrđivanje povijesnih činjenica na osnovi dosad skrivenih ili nedostupnih dokumenata i svjedočenja nije revizionizam, nego dužnost i normalna zadaća povjesničara, dok je skrivanje dokumenata i, posebice nijekanje zločina – negacionizam. U mnogim demokratskim državama negacionizam i apologija zločina su kažnjiva djela. Zašto to nisu i u Hrvatskoj? Podsjećam ovdje na riječi Bronislawa Geremeka, poljskog intelektualca i borca pokreta otpora protiv komunizma: »Povijest je posao istine i svaki put kad se na tom polju pojavi laž, povjesničar ima osjećaj nasilja, ali i zločina.«

2. Novije podjele

Ako se složimo da dominantne, starije korijene današnjih podjela valja tražiti u odnosu prema totalitarnom komunizmu i njegovoj ukupnoj praksi, onda novije korijene podjela treba potražiti u događajima nakon demokratskih promjena i osamostaljenja Republike Hrvatske, ponajprije u odnosu na hrvatsku nezavisnost, te vrijednosti i identitet općenito, ali i na privatizaciju javnih dobara i patritokratsku monopolizaciju javnih funkcija.

2.1. *Od (za neke) neželjene do (stvarno) opljačkane Hrvatske*

Nakon što su poljski radnici i intelektualci Solidarnošći »načeli« totalitarni režim u Poljskoj, a zatim slobodarski građani Berlina srušili Zid, naivni zapadni analitičari očekivali su da će do demokratskih promjena doći najprije u »samoupravnoj Jugoslaviji«. To se međutim nije dogodilo i SFRJ je, s Albanijom, bila posljednja od bivših komunističkih država, u kojima je došlo do promjena, ali na najgori način, tj. vojnom agresijom Srbije i okupacijom područja Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova. Ovdje valja još nešto primijetiti: od višenacionalnih komunističkih država, samo se Jugoslavija raspala u krvavom ratu, jer ni ruski, ni češki komunisti nisu silom oružja spriječili raspad država u kojima su straho-vladali.

(a) Treba međutim podsjetiti da je na referendumu o samostalnosti Hrvatske, u svibnju 1991. godine, 93,2% glasača – od 83,6% ukupno registriranih glasača koji su izišli na referendum – glasovalo »za« suverenost i samostalnost RH, a 4,2% »protiv«. Iz tih podataka moguće je zaključiti da je dio skupina, za koje se *a priori* moglo pretpostavljati da će se protiviti hrvatskoj nezavisnosti, a to je dio hrvatskih građana srpske narodnosti (od njih 12,6% po popisu iz 1991.), ili pak članova Saveza komunista Hrvatske, kojih je na koncu 1989. godine bilo 298.000 (plus oko 180.000 bivših članova SKH), dakle moguće je zaključiti da se nemali dio tih skupina izjasnio »za« hrvatsku nezavisnost. Do koje mjere je taj rezultat bio posljedicom pritiska javnog mnijenja i jasne volje većine hrvatskog naroda, ili pak još i nastojanjem pojedinaca da se »iskupe« za svoju prethodnu suradnju s totalitarnim režimom i srbijanskom i srpskom dominacijom, teško je utvrditi, kao i to do koje je mjere postojao strah od »odmazde«²², odnosno od kažnjavanja zločina, terora i nezakonitosti iz vremena komunizma.

Međutim, kako su rat i obrana zemlje, ali i proklamirana politika »pomirenja djece partizana i ustaša«, učinile da je izostala i lustracija i kažnjavanje zločina iz prethodnog razdoblja, protivnici hrvatske slobode i samostalnosti počeli su ne samo kritizirati stvarne pogreške i nepravde ondašnjih vlasti nego i braniti komunističko naslijeđe i nijekati zločine. Osim toga, oni sve češće brišu pridjev »hrvatski« u javnom govoru i vraćaju nas »u genitiv«.²³ Nemali dio takvih protivnika slobode i samostalnosti postaju, u novije vrijeme, žestokim pobornicima socijetalnih promjena što se tiče braka i obitelji, života i roda, ali i »prava« na javno vrijeđanje identiteta i vrijednosti, pa tako i hrvatstva i vjere.

(b) Druga, ali dvostruka »rasjedna linija« pojavila se upravo u vrijeme *ovoga* rata: s jedne strane s dijaboličnom, srbijanskom instrumentalizacijom dijela srpske manjine u Hrvatskoj, pretežno ruralnog dijela, koja je gurnuta u secesiju i genocid, a s druge strane s pretvorbom i privatizacijom »društvenog vlasništva«. I dok su jedni branili i oslobađali Domovinu, »spretnici« nove vlasti – od kojih brojni donedavni komunisti – dijelili su između sebe poduzeća i narodnu imovinu i uništavali ih, što iz neznanja, što zbog pohlepe, bacajući pritom na ulicu tisuće ljudi. S druge strane, oni su zauzeli, za sebe i

²² Riječi bivšeg udbaša, Željka Kekića, danas privatnog poduzetnika i vlasnika karlovačke Radio Mrežnice, koji je nadzirao Antu Kovačevića, u nekoliko televizijskih i radijskih emisija.

²³ Aluzija na studiju Smiljane Rendić »Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod«, objavljenu u vrijeme Hrvatskog proljeće u smotri Matice hrvatske *Kritika*, u br. 18, 1971. godine.

za svoje, ključna mjesta u bankama, medijima i preostalim javnim tvrtkama u Hrvatskoj i u inozemstvu. Tako su nastale »dvije Hrvatske«: jedna, obogaćena prisvajanjem javnih dobara, a druga obespravljena gubitkom zaposlenja i, su-sljedno, osnovnoga ljudskog dostojanstva.

(c) Nakon toga, tj. nakon prvog desetljeća hrvatske samostalnosti, pokazuje se jasno i treći izvor podjela, a to je i klijentelistička podjela fotelja, odnosno partitokratska sjeća glava poslije svake promjene saborske većine. Hrvatski građani više nisu jednaki u odnosu na javne, kadrovske funkcije. Na njih mogu pretendirati samo članovi pobjedničkih stranaka, njihovi pouzdanci, rođaci i »landsmani«. Njihovo neznanje javnog menadžmenta nije ni jednog pobjednika na izborima posebno zabrinjavalo, a smjenjivali su se u međuvremenu u tri navrata. Stvorene su tako dvije vrste ljudi: nad-građani i pod-građani i uz prvotnu podjelu na nove bogataše i nove proletere, pojavio i drugi »rasjed«, koji je jedni-ma otvorio, a drugima zatvorio gotovo sve javne, kadrovske funkcije.

(d) I, na koncu, pojavila se i jedna neočekivana podjela, kad je Hrvatska krenula prema Europskoj Uniji. Takve podjele nije bilo dok je Hrvatska dugo čekala pred vratima Vijeća Europe, europske političke integracije, odnosno podjela je bilo vrlo malo kada je RH pristupala, bez referenduma, vojnom i političkom NATO-savezu. Protivljenje pristupu Europskoj Uniji izražavalo se kroz neznačajku i demagošku formulu o 4B – »zar poslije Beča, Budima i Beograda, sad još i Bruxelles?« – a imalo je svoje opravdane korijene u osjećaju napuštenosti Hrvata u vrijeme *ovoga* rata.

2.2. *Kako do pravde i jednakosti danas?*

Nije lako odgovoriti na podjele koje izvire iz odnosa prema Domovini, te prema hrvatskoj nezavisnosti, vrijednostima i identiteta. Ali ne zaboravimo, »duh vremena« je danas takav da verbalne napade, ruganje, pa čak i blasfemije u demokratskoj državi nije moguće zabraniti, osim ako i kad prijeđu u govor mržnje, ili u poticanje na zločin i rušenje pravnog poretka.

(a) Nikom se ne može nametnuti obveza da voli Hrvatsku, njezinu slobodu, demokraciju i državu. Podjelu po toj *rasjednoj crti* moguće je ublažiti samo ako se afirmira i osnaži Hrvatsku na unutarnjem planu i na europskoj i međunarodnoj sceni. Toj afirmaciji može pridonijeti i brojna hrvatska dijaspora, s kojom se još poodavna, od svršetka *ovoga* rata više ne računa, ni u Hrvatskoj, a

još manje i teže u Bosni i Hercegovini. S druge strane, podzemne komunističke i udbaško-kosovske mreže, kao i moskovsko-beogradske lobije moguće je medijski razobličavati i, kad je opravdano, kazneno-pravno goniti.

Jednako tako nije lako raditi na afirmiranju kršćanskih i univerzalnih vrijednosti ako se kršćani laici ne obrazuju za upravljanje javnim poslovima – *in rebus publicis* – i ako se ne angažiraju u politici, lokalnoj i nacionalnoj, kao i u sindikatima, građanskim udrugama, obrazovnom i zdravstvenom sustavu i u medijima, pa i u samoj svojoj Crkvi, u kojoj su još uvijek vjernici »drugog reda«. Može li takva zauzetost smanjiti tu vrstu podjela? Može, jer angažiranih i kompetentnih kršćana na tim područjima nema, ili ih nema koji djeluju kršćanski.²⁴

Ne zaboravimo, mi smo još uvijek narod bez elita, navlastito političkih i nismo, ni kao društvo, a ni kao Crkva, pridonijeli njihovu obrazovanju i stvaranju, što drugi narodi i mjesne Crkve jesu. Nismo poradili ni na tome da očuvamo ponos naroda, kojega je povijest i kultura bila otvorena i pluralna i, valja to naglasiti – dominantno kršćanska i europska. Ne pitamo se ni dan-danas: Što ja dugujem domovini i nastavljanju života na ovoj, Bogom-danoj-zemlji?

(b) Podjele koje su nastale privatizacijom javnog vlasništva moguće je smanjivati, ako i kad profunkcionira pravni sustav i sankcionira se ono što je bilo učinjeno nezakonito. Teškoća leži u tome, što je mnogošto od toga bilo »po zakonu«, ali su zakoni bili nepravedni i gradili su spirale i »strukture grijeha«. Drugi je uvjet ne pogriješiti po drugi put, tj. učiniti sve da se privatizacija preostale javne imovine, koja po prirodi stvari spada u privatne djelatnosti (hoteli, pojedina poduzeća itd.), izvrši na transparentan i pošten način, te da se u državnom vlasništvu i nadzoru ostave dobra univerzalne namjene i svih naraštaja (more i vode, šume i zemlja), kao i javna poduzeća od strateške i vitalne važnosti za Hrvatsku, kao npr. kutinska Petrokemija, ili zagrebački Imunološki zavod.

Podjele koje je stvorila pretvorba i privatizacija moguće je smanjivati i pravednim i socijalno opravdanim javnim politikama, od porezne, preko zdravstvene i obrazovne, pa sve do zaštite okoliša i održive razvojne politike.

(c) Podjele između građana koji, zahvaljujući svojim stranačkim iskaznicama, imaju »pravo« na javne i kadrovske funkcije i svih onih brojnijih drugih moguće je prevladati ako se shvati da je javno upravljanje, ministarstvima,

²⁴ Kako je na tome inzistirao posebice kršćanski filozof Jacques Maritain: kršćanski djelovati, a ne mahati »kršćanskim« zastavama.

ustanovama i javnim poduzećima koja djeluju na tržištu, kao i njihovim novcem i imovinom, poseban posao, zanat i poziv, koji se vodi *javnim interesom* (kao horizontalom) i *općim dobrom* (kao vertikalom), a ne logikom profita i rasta bez granica, kao što to čini privatni sektor. Kao za svaki poseban posao i profesiju, i za javno upravljanje potrebo je unaprijed se školovati i to višedisciplinarno, jer su djelatnosti javne uprave širokog spektra, od suverenih funkcija države preko gospodarskih, socijalnih i obrazovnih, do onih koje se tiču okoliša i prostora itd.

(d) Podjele u odnosu na Europsku Uniju moguće je smanjiti objašnjavanjem građanima o tome što jest, a što nije ta naročita udruga demokratskih država, kao i o tome u kojoj mjeri i kako države članice prenose pojedine ovlasti na Uniju, gdje zatim zajedno te ovlasti obnašaju u Vijeću ministara, u Parlamentu i u Europskom vijeću šefova država i vlada. Pritom valja razviti pedagogiju, medijsku i školsku, europskih vrijednosti, posebice mira, solidarnosti, unutarnje i vanjske, te načela razmjernosti i navlastito onoga supsidijarnosti, koje je naših, kršćanskih korijenja, ali kojega se mi unutar Crkve nažalost ne držimo... i sjetiti se one misli filozofa Marca Blocha, koji je rekao da »u ljudskom srcu ima mjesta za više osjećajnosti« pa je tako i zato moguće biti i dobar Zagrepčanin, i Hrvat i Europljanin i čuvar i sustvaratelj ove naše *zajedničke kuće*.

I, na koncu, ne zaboravljam da sam na početku ovog članka najavio da ću pokušati skicirati i neke podjele *in statu nascendi*, pa ću ovdje samo kratko navesti da držim da ćemo se u bliskoj budućnosti razilaziti oko one Isusove »Bio sam stranac...« i da nećemo htjeti razlikovati izbjeglice, koji se sklanjaju od rata i progona, od migranata, koji traže posao i bolji život.

Događat će se to u ovoj zemlji, koju olako napuštamo, jer mnogi, posebice mladi Hrvati već traže to isto – rad i bolji život u velikom svijetu. Drugi *rasjed* među nama, koji se tiče naraštaja koji dolaze, mogao bi se ticati našeg zadnjeg neprodanoga »obiteljskog srebra«, tj. dobara univerzalne namjene – voda i mora, šuma i tla. Hoćemo li znati i htjeti očuvati njih i ovu našu *zajedničku kuću* za naraštaje koji dolaze? Hoćemo li htjeti sudjelovati u energetske tranziciji, u »kružnoj ekonomiji«, i u borbi protiv klimatskih promjena? Ili ćemo prihvatiti neoliberalnu logiku »sad, sve i odmah« i onu sebičnu »*I, Me and Myself*«?

Zaključak

Želim naglasiti da sam se u ovom kratkom članku ograničio na podjele starijih i novijih korijenja. Zato ništa ne rekoah o našim još starijim podjelama, onima

nacionalnih izdaja i političkog oportunitizma, u različitim razdobljima, a ni onima iz posljednjih stoljeća, od mađaronstva i tolomaštva do srbofilije i jugoslavenstva, ništa o bolnim prevjeravanjima kroz još stariju prošlost, ništa o podjelama među kršćanima *hic et nunc*, pa ni među samim katolicima, kao npr. između opće Crkve i političkog, nacionalnog katolištva; ništa o snažnoj ritualnosti i slabo evangeliziranosti, ništa o našoj mariofiliji i mariolatiji, ništa o dijecezanskoj i redovničkoj sastavnici, ništa o dijalogu i subsidijarnosti u našoj mjesnoj Crkvi, ništa o Crkvi bogatih i Crkvi siromaha. O tome će, nadam se, kvalificirano pisati drugi autori u ovom broju *Bogoslovske smotre*.

Ništa ne rekoah ni o brojnim naporima institucionalne Crkve – njezine dijecezanske i redovničke sastavnice, u hrvatskom i bosansko-hercegovačkom društvu, kao i brojnih katoličkih udruga i pojedinaca u radu – da kroz dijalog, pomirenje i oproštenje rade na prevladavanju podjela, kojima sam se u ovom svojem pokušaju razumijevanja podjela bavio.

Ovdje završavam, ali dopustite mi još jedno, zadnje upozorenje: ovaj naš susret odvija se u tjeskobno vrijeme mijena i rađanja novoga svjetskog poretka. Jer, »dogodio se Trump« i s njime štošta postaje nepredvidivo. I dok plamti rat unutar *Umme*, a islamistički terorizam kosi ljudske živote i kulturnu baštinu, kroz Europu je protutnjao duh *Brexita*, populizma i ksenofobije i, kao da nestaje svega što smo još do jučer nazivali Zapadom a istodobno *ante portas* Bosne i Hercegovine, ali i Hrvatske, banuo je Putin, sa svojim orijentalnim, agresivnim vazalima. Utoliko je potreba za istinom i pravdom, za pomirenjem i zajedništvom, sve hitnija i preča.

Summary

HOW TO RESPOND TO MENTALITY OF DIVIDEDNESS AND DIVISIONS IN THE CROATIAN SOCIETY?

Neven ŠIMAC

Trg kralja Tomislava 18, HR – 10 000 Zagreb
nevensimac@yahoo.com

Divisions exist in many societies and they vary in time, depending on events that happen in these societies. In this regard, the Croatian society is not an exception, nor is Croatia characterised by an exceptional tendency to and mentality of dividedness. In today's Croatian society, real divisions, as well as those invented or constructed by

media, have their sources in time: in the engagement with totalitarian regimes of the previous century, in changes during the more recent periods, in the war, transition, and globalisation, but also in the relation towards key future challenges. The divisions that have older roots can be alleviated through »cleansing the conscience of the past«, i.e. by opening the archives and gathering testimonies on everything that has been hidden, falsified, or invented by the Communist regime. The divisions that emerged after the democratic changes and the recent war can be healed through the dialogue in the spirit of »truth and reconciliation«, as well as through agreed upon reforms of public policies, starting from the common values. Finally, when it comes to divisions that are appearing on the horizon and are related to the upcoming generations – such as migrations, environment, and all created things – these ought to be present more strongly in our awareness and we ought to work together on preserving our common house and our value identities.

Keywords: divisions, totalitarianisms, freedoms, values, identities, discernments of the past, reconciliation.